

pitkään hyödyntäneet historiallis-kriittisiä menetelmiä ja tiedostaneet kontekstuaalisuuden merkityksen. Jumala-käsitteen rajojen kartoittamisessa teologit tai varhaiskristillisyyden tutkijat ovat yleisesti ottaneet tehneet Lipkan tutkimusta systemaattisempaa työtä. Sisällöllisesti *Roman Gods* kuitenkin antaa hyödyllisiä näkökulmia ajanlaskumme alun uskonnollisen miljöön hahmottamiseen.

JOONA SALMINEN
TEOL. MAIST., HELSINKI

KARL-GUSTAV SANDELIN
Attraction and Danger
of Alien Religion.
Wissenschaftliche
Untersuchungen zum
Neuen Testament 290.
Tübingen: Mohr Siebeck
2012. 270 s.

Åbo Akademin emeritusprofessori Karl-Gustav Sandelin on koonnut juutalaisuuden ja varhaiskristillisyyden suhdetta kreikkalaisroomalaisiin uskontoihin käsitteleviä artikkeleitaan kokoelmaksi *Attraction and Danger of Alien Religion*. Varhaisin on julkaistu jo vuonna 1991 ja Sandelin itse kuvaakin tutkimusaiheen käsittelyä pitkään jatkuneeksi projektiksi. Hän myöntää kirjansa esipuheessa, että muutamat artikkelit olisivat mahdollisesti kaivanneet päivitystä.

Antiikin yhteiskunnassa uskonto ja arkinen elämä eivät olleet erillään toisistaan, vaan uskonto lävisti kaikki elämän osa-alueet. Juutalaiset ja kristityt elivät osana aikansa yhteiskuntaa. Teatterissa, kylpylöissä, kouluissa ja poliittisissa tapahtumissa oli aina mukana uskonnollinen aspekti. Näin ensin juutalaisten ja myöhemmin kristittyjen piti määritellä rajansa kreikkalais-roomalaiseen uskontoon harjoittamiseen. Juutalaisille rajojen vetämien on todennäköises-

ti ollut helpompaa pitkän yhteisen historian vuoksi, mutta nuori kristin-usko joutui tekemään suhteen kansa paljon töitä. Tämän todellisuuden pohjalta Sandelin käsittelee artikkeleissaan juutalaisten ja kristillisten kirjoittajien antamia neuvoja muista uskonnoista ja niiden toimintaan osallistumisesta.

Kirja voidaan jakaa kolmeen osaan, joista ensimmäinen käsittelee juutalaisten kirjoittajien näkemyksiä juutalaisten suhteesta kreikkalais-roomalaiseen uskontoon. Toinen osa on omistettu Paavalille ja etenkin ensimmäisen Korinttilaiskirjeen ohjeille, ja kirjan kolmannessa osassa Sandelin tarkastelee juutalaisten ja kristittyjen suhdetta kreikkalais-roomalaisiin uskontoihin.

Ensimmäinen artikkeli "Jews and Alien Religius Practices During the Hellenistic Age" (2006) käsittelee juutalaisten osallistumista hellenistiseen uskontoon Israelin alueella ja diasporassa. Sandelin tuo esille myös selkeitä todisteita juutalaisten osallistumisesta erilaisten yhdistysten toimintaan. Hän nostaa esille Zeno-papyruksen, jossa juutalainen käyttää tervehdyksessä lausetta "paljon kiitoksia jumalille". Asiaankuuluvasti Sandelin kuitenkin huomauttaa, että kyseinen formula oli kirjeissä yleinen ilmaisu.

Toinen artikkeli "The Danger of Idolatry According to Philo of Alexandria" (1991) jatkaa suoraan siitä, mihin ensimmäinen päättyi, ja käsittelee Filonin suhtautumista epäjumalten palvontaan. Artikkelissa on selitetty käsitteitä ja ajan kulttuuria, ja Sandelin myös tarjoaa kreikkalaisille termeille englanninkieliset käännökset.

Kirjan ensimmäisen osan päättävä artikkeli, "Philo's Ambivalence towards Statue" (2001), ei edellytä lukijalta eksegeettistä koulutusta, sillä asioita selitetään tarkemmin auki. Koska sekä toinen että kolmas artikkeli pyörivät samankaltaisten aiheiden ympärillä, niissä on jonkin verran päällekkäisyyksiä. Artikkelissa Sandelin tarjoilee lukijalleen käsit-

telyn lomassa myös yllätyksen: ajatuksen siitä, että myös varhaisessa kreikkalaisessa kulttuurissa on esiintynyt kielteistä suhtautumista kuvien palvontaan.

Kirjan toisen osan neljä artikkelia keskittyvät Paavalin ensimmäiseen Korinttilaiskirjeeseen; näistä kolme on aikaisemmin julkaistuja. Kaksi ensimmäistä käsittelevät samaa kohtaa Paavalin Ensimmäisestä kirjeestä korinttilaisille, jossa Paavali käsittelee seurakuntalaisten suhdetta muihin uskontoihin ja niiden tapoihin, kuten ruokailuun epäjumalien temppelissä ja epäjumalille uhrattuun lihaan. Paavalin korinttilaiskirje on jo pitempään ollut tutkijoiden kiinnostuksen kohteena, ja nyt myös Sandelin sekä esittelee muiden tutkijoiden näkemyksiä että tarjoilee lukijalle omia pohdintojaan. Kirjan toisen osan ensimmäisen artikkelin "Does Paul Argue against Sacramentalism and Over-Confidence in 1 Cor 10:1–14" (1995) tarkoitus on selvittää, hyökkääkö Paavali luvussa 10 sakramentteihin liikaa luottavia seurakuntalaisia kohtaan vai pyrkiikö hän vain varoittamaan seurakuntalaisia osallistumasta vieraiden jumalien kultteihin. Sandelin perustelee näkemyksensä selkeästi ja päätyy siihen, että Paavali pyrkii tekstilainauksillaan varoittamaan seurakuntalaisia osallistumasta epäjumalien palvontaan.

Samana vuonna ilmestynyt "Do Not Be Idolaters! 1 Cor 10:7" jatkaa aiheen käsittelyä. Se pureutuu vahvasti yhteen jakeeseen: "Älkää ruvetko palvelemaan epäjumalia niin kuin jotkut heistä. Kirjoituksissa kerrotaan: 'He istuivat syömään ja juomaan, ja sitten he nousivat tanssiin.'"

Käsittelyssä on kuitenkin mukana myös koko kymmenennen luvun alku, mikä tuo hieman päällekkäisyyttä edellisen artikkelin kanssa. Tekstiä värittävät useat viitteet Paavalin kirjeisiin. Tämä antaa lukijalle mahdollisuuden seurata Sandelinin ajatuksen kulkua, mutta toisaalta tekee tekstistä vaikeasti luettavan ja

katkeilevan. Erityistä kiitosta ansaitsee sivun 101 kreikankielinen alkuteksti sekä leipätekstissä olevat kreikankieliset sanat. Nämä kohdat antavat lukijalle laajemman kuvan siitä, mitä tekstissä haetaan, ja siitä, millä Sandelin perustelee tulkintojaan.

Näiden jälkeen seuraa vuonna 2003 julkaistu ”Drawing the Line: Paul on Idol Food and Idolatry in 1 Cor 8:1–11:1”. Artikkelin jatkaa edeltävien kahden artikkelin teemaa ja kiinnittää erityisesti huomiota ruokailuihin ja epäjumalille uhrattuun lihaan. Sandelin esittelee ensin 2000-luvun tutkimuksessa valtavirtana olevaa näkökulmaa, jonka mukaan Korintin seurakunnassa on ollut jäseniä, jotka ovat osallistuneet kreikkalais-roomalaisten yhdistysten toimintaan. Hän kuitenkin kyseenalaistaa tämän näkemyksen. Sandelin pohjaa uudet ajatuksensa kohtien 10:7 ja 10:14 kieliopilliseen analyysiin, jonka pohjalta hän pitää mahdollisena, että Paavali varoittaa seurakuntalaisia epäjumalien palvonnasta mutta ei käsittele todellista tapahtumaa. Koska Sandelinin perustelut pohjaavat Paavalin ajan kreikankielen kielioppiin, niiden seuraaminen vaatii vähintään jonkinasteista ymmärrystä koineen tai klassisen kreikan kieliopista.

Kirjan toisen osan päättää ensijulkaisunsa saava artikkeli ”Does Paul Warn the Corinthians Not to Eat Demons?” Sandelin pureutuu vielä kerran Paavalin Korintin seurakunnalle antamiin ohjeisiin. Hän tuo samalla esiin nykytutkimuksen tilanteen ja päätelmät Paavalin suhtautumisesta vieraisiin uskontoihin. Sandelin luo siis katsauksen siihen, missä ensimmäisen korinttilaiskirjeen tutkimuksessa mennään.

Kirjan kolmas osa koostuu kolmesta artikkelista, jotka käsittelevät juutalaisten ja kristittyjen suhdetta kreikkalais-roomalaisiin uskontoihin.

Ensimmäinen on ”Philo and Paul on Alien Religion: A Comparison” (2005), jossa Sandelin vertailee Filonin ja Paavalin näkemyksiä kreikkalais-roomalaisista uskonnoista.

Artikkeli alkaa hyödyllisellä taustoituksella, jossa Sandelin esittelee sekä Paavalin että Filonin ajatuksia ja nykytutkimuksen tilaa sekä tuo esiin omat perustellut mielipiteensä, jotka paikoin poikkeavat yleisistä näkemyksistä.

Seuraavaksi painopiste siirtyy pois Paavalista ja Filonista. ”The Jesus-Tradition and Idolatry” -artikkelissa (1996) Sandelin käsittelee epäjumalien palvontaa Jeesus-traditiossa. Artikkelin alkuosasta kiinnostavasti, sillä heti ensimmäisessä lauseessa Sandelin kertoo, että sanaa epäjumalien palvonta (εἰδωλολατρία) ei löydy lainkaan kanonisista evankeliumeista. Artikkelin alkupuolella kirjoittaja pohtii syitä tähän.

Koko teoksen päättävä ”Attraction and Danger of Alien Religion in the Revelation of John” on toinen tässä kirjassa ensijulkaisunsa saava artikkeli. Teksti ottaa hyvin huomioon myös aiheita vähemmän tuntevan lukijan. Artikkelin keskittyy Saatanan synagogan (Ilm. 2:9) merkityksen selittämiseen ja erilaisten tulkintamallien esittelemiseen. Sandelin onnistuu saamaan lukijan otteeseensa, sillä artikkeli on sopivan haastava mutta helppolukuinen, koska suurin osa lisämateriaaleista on pantu alaviitteisiin. Helppolukuisuutta lisää asioiden avaaminen. Esimerkiksi Jezebel-nimen raamatullisen taustan Sandelin selvittää perusteellisesti. Artikkelissa Sandelin yhdistää omia analyysejaan modernin tutkinnan näkökulmiin.

Kirjan kaikki artikkelit vaativat jonkintasoista eksegeettistä ymmärrystä ja monen artikkelin kohdeyleisöksi on selkeästi tarkoitettu Uuden testamentin eksegeetit. Voisin suositella tämän kokoelmateoksen lukemista kenelle tahansa teologille. Sandelin tarjoaa lukijalleen laajan katsauksen juutalaisuuden ja kristinuskon suhteista kreikkalais-roomalaiseen uskonnonharjoittamiseen.

**ELINA LAPINOJA,
TEOL. MAIST., HELSINKI**

**RAIMO HAKOLA,
NINA NIKKI & ULLA
TERVAHAUTA (ED.)**

**Others and the
Construction of Early
Christian Identities.
Publications of the Finnish
Exegetical Society 106.
Helsinki: Finnish Exegetical
Society 2013. 346 s.**

Suomen Eksegeettinen Seura julkaisi viime vuonna artikkelikokoelman *Others and the Construction of Early Christian Identities*. Kirja sisältää monipuolisen kokoelman artikkeleita, jotka tarkastelevat erilaisia kuvauksia tekstien kannalta ”toisista” ja ”ulkopuolisista”. Olennaista on nimenomaan se, miten toiseus määritellään ja miten sitä sovelletaan. Lähdeteksteinä käytetään niin Uuden testamentin tekstejä kuin sen ulkopuolisiakin kirjoituksia, ja myös ei-kristilliset antiikin tekstit pääsevät oikeuksiinsa. Osa artikkeleista hyödyntää poikkiteieteellisiä ja sosiaalitieteellisiä lähestymistapoja, jotka sopivat mainiosti toiseuden käsitteen ja sen käytön analyysiin. Suurin osa artikkeleista on helppolukuisia, argumentaatio selkeää ja johtopäätökset ytimekkäästi koottu artikkeleiden loppuun, mikä tekee luku-kokemuksesta mielekkään.

Kyseisen artikkelikokoelman vahvuus on yllämainitussa temaattisessa punaisessa langassa – toiseuden käsitteen ja käytön analyysissä. Tämä tematiikka kulkee halki kokoelman ja jättää mielikuvan todellisesta kokonaisuudesta, jossa artikkelit täydentävät toistaan. Punainen lanka osoittautuu kuitenkin myös haasteeksi, sillä etenkin kirjan alkupuolella Henri Tajfelin sosiaalisen identiteetin teorian periaatteet toistuvat useassa artikkelissa peräkkäin, mikä lukijan näkökulmasta saattaa tuntua paikoin liialliselta toistolta.

Kaiken kaikkiaan lähes jokainen artikkeli tuo ihailtavan raikkaan ja kiinnostavan näkökulman jopa hyvin paljon tutkittuihin aiheisiin. Kir-